

Н. М. Вернигора,
асистент

УДК 007: 304: 655.5+3.066.11: 087.5 (477)

Проблеми термінології в книговиданні для дітей

У статті розглянуто терміни, що застосовуються науковцями, які вивчають філологічні та соціально-комунікативні аспекти літератури та книговидання для дітей. Термінологічні означення розглянуто під кутом комунікативного, педагогічного, психологічного підходів та естетичного контексту творів для дітей. Для того щоб уникнути різнотлумачення часто вживаних термінів, запропоновано уточнення до низки термінів. Подано визначення терміна «книжка для дітей».

Ключові слова: термінологія книговидання для дітей, література для дітей, література для дітей та юнацтва, дитяча література, твори для дітей, література дитячого кола читання, книжка для дітей.

Досліджуючи книговидання для дітей, неможливо обійти проблему термінології у цій сфері, оскільки у літературознавчій практиці на позначення текстів, створених для дитячого читання або читання дітям, прижилися такі термінологічні означення, як: «література для дітей», «література для дітей та юнацтва», «дитяча література», «твори для дітей», «література дитячого кола читання», – що часто вживаються як синоніми, але не є такими.

Якщо взяти за основу комунікативну природу цього явища, то кожен із названих термінів можна пояснити так:

Література для дітей – художні, публіцистичні та науково-популярні твори, написані письменниками спеціально для дитячої аудиторії різних вікових груп [1].

Література для дітей та юнацтва – це як художні, публіцистичні та науково-популярні твори, написані письменниками спеціально для дитячої аудиторії різних вікових груп, так і власне «дорослі» твори, які не писалися спеціально для дитячої аудиторії, але можуть бути зрозумілими, цікавими та корисними для прочитання дітьми старших вікових груп.

Дитяча література – художні твори, написані безпосередньо дітьми [2; 3].

Твори для дітей – це поняття включає як художні, публіцистичні та науково-популярні тексти, так і навчально-педагогічні та власне педагогічні твори.

Література дитячого кола читання – доволі розгорнуте поняття, котре, з одного боку, охоплює художні, публіцистичні, науково-популярні, навчально-педагогічні, власне педагогічні твори, а також твори і жанри, які первісно не створювалися для дітей; з іншого боку, в цьому термінологічному позначенні криється суперечність, оскільки воно вбирає в себе два різні поняття «література для дітей» та

«література про дітей». Приміром, література для дітей хоч і написана спеціально для дитячої аудиторії, але не завжди її герої – діти, тимчасом як література про дітей доносить читачам інформацію про дитинство.

Проте давати визначення цим термінам, опираючись тільки на комунікативне підґрунтя, на нашу думку, некоректно. Оскільки маємо ще, як мінімум, педагогічний, психологічний та естетичний підходи до названої проблеми.

Для прикладу, застосовуючи *педагогічний підхід* у визначенні поняття «література для дітей», можемо тлумачити, що саме «педагогічною спрямованістю, дидактизмом цей різновид художньої літератури відрізняється від інших» [4]. І хоча сучасне розуміння художньої творчості переважним чином заперечує «літературний дидактизм», дидактичний критерій у характеристиці поняття літератури для дітей залишається актуальний.

Застосування *психологічного підходу* передбачає врахування як специфічних вікових особливостей реципієнта, так і природи авторського таланту у зображенні художньої дійсності та заперечує відому думку про те, що література для дітей – це «різновид масової літератури з невисоким художнім рівнем» [2]. А це вже проблема літературознавчого характеру. Адже сучасне літературознавство досі не визначило як іманентних ознак поняття «література для дітей», так і його місця в теоретико-літературному дискурсі. Література для дітей досі не виокремлена теоретиками із літератури, оскільки переважна більшість дослідників, які торкаються цієї проблеми, наполягають на спільних естетичних властивостях дитячої та масової літератури. Але дослідники, котрі доводять потребу виокремлення літератури для дітей в самостійне річище, як аргумент для цього наводять саме *естетичний контекст*. «Коли ми

обстоюємо право дитячої літератури на самостійне і рівноправне існування серед інших видів художньої літератури, ми ведемо мову не про призначення, а про природу художньої обдарованості її творців. Саме це відрізняє її від інших видів літератури й саме це робить її особливою, відмінною від інших книг в очах дитини», – стверджує В. Бавіна [5]. На цьому контексті наполягає й І. Чернявська, стверджуючи, що «естетичні особливості дитячої літератури диктуються самою природою дитини» [6]. «Безумовно, письменницька майстерність, уміння порозумітися з дитячою аудиторією відіграють велику роль в успіхові дитячої книги, проте потрібне ще й глибоке, різноаспектне пізнання дитячого світу», – доповнює тезу попередньої дослідниці В. Кизилова [2]. У наукових напрацюваннях М. Славової (дослідниця болгарської літератури для дітей) знаходимо твердження, що віковий критерій у літературі для дітей моделює особливий тип *естетичної комунікації* між письменником і читачем (між дорослою людиною та дитиною), «коли дорослий аналізує дитяче в собі і прагне творчої реалізації через дитячий код, а дитина стає «співавтором» з вирішальним голосом при добиранні репертуару і стратегій тексту, що забезпечують її потенціал сприйняття» [7]. Дослідниця зауважує, що «позиція дитини в тексті простежується за допомогою рольових ігор автора, а позиція дорослого – використанням дитячого досвіду й формуванням художнього образу на підставі уявлень письменника про дитяче бачення світу» [7]. Розглядаючи проблеми конституювання об'єктів наукового дискурсу, О. Папуша називає літературу для дітей «типичним естетичним предикатом», що, з одного боку, позначає реальну форму літературного буття, а з іншого – виступає «ціннісним судженням, метамовною фігурою: етимологічною, кондиційною, маргінальною». *Етимологічною* фігурою, адже «опірне слово вимагає літературознавчого контексту»; *кондиційною*, бо «якісна визначеність узалежнюється від соціальної природи явища як процесу і продукту суспільної комунікації, що загалом включене в широку антропологічну перспективу культурної трансляції досвіду, однак під дією повсякденних стереотипів редукується до проекту «педагогічного монологу» засобами художнього слова, де дитина – об'єкт впливу, а не суб'єкт розвитку»; *маргінальною*, бо «потребує додаткового обґрунтування та нових, ще не відрефлексованих координат» [8]. Окреслюючи загальні проблеми сучасного стану літератури для дітей, В. Кизилова зазначає, що ця література «має свою специфіку, але й підкоряється законам, що поширюються на словесність взагалі» [2]. Її поліфункціональність, на

думку науковця, закладена в самій природі слова. Приміром, педагоги на перше місце ставлять виховну та освітню функції; актуалізація комунікативної функції привертає увагу читача-дитини, оскільки дає змогу краще зрозуміти себе, свої думки, переживання; важливими є естетична та гедоністична функції, що утримують увагу читачів; риторична функція долучає дитину до роздумів, а це закріплює ефект насолоди від читання та розвиває читача [2]. Тож дослідниця доходить висновку, що дитяча література (у розумінні «література для дітей». – прим. Н. В.) – це «світ художніх творів про те, хто така дитина, що таке її мікрокосм і макрокосм», «вона є органічним складником загальної літератури зі всіма притаманними їй властивостями», проте «орієнтованою на інтереси читача-дитини» та має відповідну дитячій психології художню специфіку. Головне завдання літератури для дітей В. Кизилова вбачає в тому, щоб «давати дитині естетичну насолоду і сприяти формуванню її особистості» [2].

З огляду на наведені твердження і цитати, що перебувають у полі наукового дискурсу, зазначаємо, що найбільш вживаними термінологічними позначеннями є такі: «література для дітей», «література для дітей та юнацтва», «твори для дітей».

Однак слід звернути увагу на те, що термін «література для дітей» має як філологічне, так і видавниче значення. У словниках знаходимо: «Література. 1. Уся сукупність наукових, художніх та ін. творів того чи того народу, періоду або всього людства. 2. Вид мистецтва, що зображує життя, створюючи художні образи за допомогою слова. 3. Сукупність друкованих творів певної галузі знань, з певного питання» [9, 504]. Із визначення бачимо, що два перші тлумачення терміна «література» мають суто філологічне значення, а третє – видавниче. По суті в ньому йдеться про опублікований документ, тобто про видавничу продукцію. Один із різновидів видавничої продукції – книга.

Однак саме в цьому визначенні криється термінологічна проблема, котра пронизує всі етапи аналізу, систематизації та узагальнення інформації, оскільки призводить до нечітких позначень та визначень понять видавничої справи та редагування.

Наприклад, використовуючи це визначення, теоретики часто вживають його як синонім до терміна «видання», тобто не розрізняють цих понять, а отже вносять нечіткість у визначення таких термінів, як «тип літератури» і «тип видання», що у свою чергу впливає на виявлення ознак типологічного поділу тощо.

Тож «Видання. 1. Дія за значенням видати. 2. Окремий друкований твір, збірка і т. ін.,

виданий у світ. 3. Сукупність тотожних примірників якої-небудь книги, виданих одночасно, наклад // Те, що періодично видається під однією назвою (газета, журнал, тижневик, місячник, періодична преса). 4. Друкований твір за його зовнішньою ознакою або типом, приналежністю до певної категорії друкованої продукції» [10, 281].

Тобто основною позицією до кожного з тлумачень терміна «видання» є сам процес видавання (публікування), тимчасом як «література» може матеріалізуватись і в опублікованому, і в рукописному вигляді. До того ж, поняття «видання» передбачає публікацію не тільки літературних творів, а й творів образотворчого мистецтва, музичних творів тощо.

Наступна проблема криється у визначенні поняття «книжка для дітей». Теоретики дають визначення терміна «книга», а також розрізняють значення синонімічних понять «книга» і «книжка». Приміром, державний стандарт України «Видання. Основні види» наводить такі визначення, як «книжкове видання» (за матеріальною конструкцією видання) та «книга» (за обсягом). Тож книжкове видання – це «видання у вигляді блока скріплених у корінці аркушів друкованого матеріалу будь-якого формату в обкладинці чи оправі» [11, 8], а книга – це «книжкове видання обсягом понад 48 сторінок» [11, 10]. За матеріальною конструкцією стандарт розрізняє також книжку-іграшку як «видання особливих конструктивних форм для розумового та естетичного розвитку дітей» [11, 10]. Сюди зараховують – книжку-ширмочку, книжку-вертушку, книжку з ігровим задумом, книжку-панораму, книжку-витівку, книжку-фігуру. Стандарт не дає вичерпного списку найменувань книжок-іграшок, принаймні є ще такі поширені різновиди, як книжки-поробки, книжки-розмальовки тощо. Проте найбільшим недоліком є те, що стандарт не містить визначення терміна «книжка для дітей». Адже книжка для дітей не може зводитися тільки до книжки-іграшки, водночас зовсім не обов'язково вона мусить мати обсяг понад 48 сторінок. Зазвичай дитяча книжка має значно менший обсяг, надто коли йдеться про дошкільні вікові категорії читачів. У такому разі виникає неузгодженість зі стандартом, оскільки всі видання книжкового типу від 4 до 48 сторінок він визначає як брошури. Таким чином, книжка для дітей залишається поза межами стандартизаційної бази. Якщо звернутися до визначень тлумачного словника, то знайдемо, що книжка – це: «1. Зброшурована в одне ціле і оправлена певна кількість (звичайно, понад 5) друкованих або рукописних аркушів. 2. Те саме, що книга. 3. Будь-який документ у вигляді зшитих докупи аркушів з якимось текстом і місцем для

офіційних відміток. 4. Одна з великих частин літературного твору» [9, 271–272]; а книга – «1. Велика обсягом або важлива за змістом книжка. 2. Зшиті в одну оправу аркуші паперу з якими-небудь записами» [9, 271]. Виходячи з наведеного вище, пропонуємо ввести до наукового обігу термін «книжка для дітей» та дати визначення цього терміна.

Книжка для дітей – це видання у вигляді блока скріплених у корінці аркушів друкованого матеріалу будь-якого формату та у будь-яких конструктивних формах в обкладинці чи оправі обсягом понад 4 сторінки, призначене для розумового та естетичного розвитку дитини.

Висновки. Термінологічні позначення «література для дітей», «література для дітей та юнацтва», «дитяча література», «твори для дітей», «література дитячого кола читання» виникли в різних сферах наукової і практичної діяльності дослідників і видавців творів, призначених для дитячої аудиторії. Кожне з наведених понять має своє місце в термінологічній системі наукової та книговидавничої галузей. Сьогодні, коли увага теоретиків усе частіше зосереджується на книжці для дитячої читачко-аудиторії, вкрай важливо грамотно застосовувати терміни, про які йдеться, оскільки вони не можуть бути взаємозамінними синонімами, бо позначають типологічно відмінні групи видань і творів для дітей різного віку.

Введення в стандартизаційну систему визначення терміна «книжка для дітей» посприєє подальшому якісному розвитку книговидавничої галузі.

1. *Літературний словник-довідник* / укл. Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К., 1997.

2. *Кизилова В. В. Дитяча література: стан, проблеми, перспективи* [Електронний ресурс] / В. В. Кизилова. – URL: www.chl.kiev.ua/userfiles/file/vipusk20/kizilova.doc (23. 01. 2012).

3. *Костюченко В. Літературними стежками. Нарис історії української літератури для дітей ХХ століття* / Віктор Костюченко. – К. : К.І.С., 2009. – 243 с.

4. *Іванюк С. Випробування дитинством* // Сучасність. – 1992. – № 3. – С. 173–177.

5. *Бавина В. А все-таки она вертится...* // Детская литература. – 1972. – № 8. – С. 20–23.

6. *Чернявская И. Каких доказательств требует аксіома?* // Детская литература. – 1972. – № 7. – С. 12–16.

7. *Славова М. Т. Золушка или принцесса? Теоретические модели детской литературы* // Волшебное зеркало детства. Статьи о детской литературе / Славова М. Т. – К. : ВПЦ «Київ. ун-т», 2002. – С. 5–14.

8. *Пануша О. Дитяча література як маргінес літературознавчої теорії. До проблеми конституювання об'єктів наукового дискурсу* // Слово і час. – 2004. – № 12. – С. 20–26.

9. *Новий тлумачний словник української мови* : у 3-х т. / уклад.: В. Яременко, О. Сліпущко. – 1999. – Т. 2. – 911 с.
10. *Новий тлумачний словник української мови* : у 3-х т. / уклад.: В. Яременко, О. Сліпущко. – 1999. – Т. 1. – 910 с.

11. *ДСТУ 3017-95*. Видання. Основні види. Терміни та визначення. – [Чинний з 01.01.96]. – К. : Держстандарт України, 1995. – 47 с.

Подано до редакції 17. 09. 2013 р.

Vernygora Nina. Problems of terminology in book publishing for children.

The author considers terms that are used by scientists who research philological and social-communicative aspects of literature and book publishing for children. Terminology is studied in the context of communicative, pedagogical, psychological approaches and aesthetic interpenetration of works for children. It is given a more precise definition to terms for the purpose to avoid different variants of these words that are often used. The definition of the term «book for children» is presented.

Keywords: terminology of book publishing for children, literature for children, literature for children and youth, children's literature, works for children, childhood reading, book for children.

Вернигора Н. Н. Проблемы терминологии в книгоиздании для детей.

В статье рассмотрены термины, которые используют ученые в исследованиях филологических и социально-коммуникационных аспектов литературы и книгоиздания для детей. Предложено рассмотрение терминологических обозначений посредством коммуникативного, педагогического, психологического подходов, а также эстетического контекста произведений для детей. Для унификации толкований терминов, предложены уточнения к каждому из понятий. Подано определение термина «книжка для детей».

Ключевые слова: терминология книгоиздания для детей, литература для детей, литература для детей и юношества, детская литература, произведения для детей, литература детского круга чтения, книжка для детей.

